

УДК 63(477):929 [Чикаленко]

РОГОЖА Михайло Миколайович

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека
Національної академії аграрних наук України
вул. Героїв Оборони, буд. 10, м. Київ, Україна, 03127
e-mail: rohozhamm@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-0384-9064>

ВНЕСОК Є.Х. ЧИКАЛЕНКА У РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Анотація. У масиві наявного інтелектуального спадку видатного сина українського народу Є.Х. Чикаленка (1861–1929) виявився унікальний за змістом й оригінальний за викладом осередок знань сільськогосподарського спрямування. Автор і назвав його оригінально та характерно – «Розмови про сільське хазяйство» у п'яти книжках. Вони вперше вийшли друком українською мовою (Одеса, 1897), транслітеровані та перевидані російською (Санкт-Петербург, 1910) й неодноразово перевидувалися. Сумарний тираж склав близько півмільйона примірників. Зміст п'яти книжок стосувався обробітку землі, ведення чотирипільної системи вирощування сільськогосподарських культур, які найбільш повно використовуються для годівлі та вирощування тварин. Ведення тваринництва автором розглянуто в порівняльно-історичному плані, подано аналіз основних порід європейського та російського походження, продуктивні та робочі якості стосовно коней, великої рогатої худоби, овець і свиней. Окрім того, автор у кожній книжці наводив економічні розрахунки, чим надавав більшої переконливості викладеному матеріалові. В цілому «Розмови про сільське хазяйство» істотно вплинули на підвищення культури сільськогосподарського виробництва України на початку ХХ ст., і залишили помітний слід в історії вітчизняної аграрної думки.

Ключові слова: Є.Х. Чикаленко; книжки «Розмови про сільське хазяйство»; зміст; значення; внесок в аграрну науку

Євген Харлампійович Чикаленко (1861-1929), чий життєвий шлях і внесок у майбутнє Україні напередодні її національно-визвольних змагань особливі, продовжує залишатися постаттю, пізнавальний інтерес щодо діяльності якої продовжує залишатися актуальним [1]. Актуальним, оскільки його коло діяльнісних інтересів виявилось достатньо широким і різнобічним.

Зрозуміло, що найбільший інтерес у дослідників життя та діяльності відомого громадського діяча, мецената, видавця та публіциста Є.Х. Чикаленка викликало служіння пробудженню свідомості українського народу, ліквідації почуття меншовартості, здатності до дії та здобутків заради себе й майбутнього наступних поколінь. Менше – діяльність щодо розвитку сільського господарства.

Наукові публікації та статті про Є.Х. Чикаленка, на наш погляд, належать до двох періодів, обумовлених соціально-політичними

пріоритетами. Перший період склали публікації українського зарубіжжя: першим це зробив Д. Дорошенко (1934), який знався і зустрічався з ним у період до та на початку національно-визвольних змагань, потім В. Кубійович (1955) в «Енциклопедії українознавства» виклав досить вичерпні відомості стосовно діяльності Є.Х. Чикаленка. Другий розпочався першими згадками та ґрунтовними публікаціями щодо Є.Х. Чикаленка, які з'явилися після 1991 р. Зрозуміло, що потрібен був час для новітнього осмислення його ролі та місця в історії сучасної України. Серед перших авторів – філолог В. Панченко (2001, 2012), історики І. Старовойтенко (2009), С. Іваницька (2011), Л. Гаврилюк (2013), краєзнавець О. Горобець (2017) і кілька інших авторів. Слід відмітити, що згадані та інші автори акцентували увагу на громадській діяльності, особливо наголошували на фінансовій, матеріальній та моральній підтримці виходу газет щоденних українських газет «Громадська думка» (1906) та «Рада» (1906-194), меценатстві (допомога видання журналу «Киевская Старина», тижневика РУП «Селянин», Львів), публіцистичній діяльності.

Однак, лише в І. Старовойтенко (2009) й О. Горобця (2017) досить повно передано особливості підготовки та публікації оригінального видання «Розмови про сільське хазяйство» (Одеса, 1897), транслітерованого російською і перевиданого (Санкт-Петербург, 1910) й неодноразово повторюваного пізніше. Зазначене видання вбачається результатом достатнього тривалого періоду ведення сільськогосподарської діяльності у значних за площею землеволодіннях, спочатку у селі Перешори (нині у Подільському р-ні Одеської обл.), пізніше у Кононівці (нині у Драбівському р-ні Черкаської обл.).

Землевласником Є.Х. Чикаленко став за збігом життєвих обставин. По-перше, помер його батько, син змушений був вирішити дилему – продовжити навчання чи перейти до господарювання та продовжити сімейну справу. По-друге, навчаючись на природничому відділенні фізико-математичного факультету Харківського університету, став діяльним членом української студентської громади та драгоманівського радикального гуртку. Як учасник гуртка був заарештований у 1884 р. і засланий у с. Перешори під нагляд поліції на п'ять років. По-третє, третейського вибору робити не довелося, оскільки на час арешту та заслання батько вже помер, тож молодий землевласник з головою поринув у господарську діяльність, спираючись на основи знань з природничих наук, отриманих у згаданому вище університеті.

Саме в процесі ведення власного господарства та в розмовах із сільськими господарями щодо врожайності сільськогосподарських культур, утримання худоби, питань садівництва, зокрема виноградарства й викристалізувалася у нього думка про необхідність роз'яснення основних питань господарської діяльності в умовах села. Просвітництво в питаннях ведення господарської діяльності бачилося Євгену Чикаленку

причинно-необхідним, оскільки розмови з селянами дали йому повне уявлення про їхню культуру землеробства, ведення господарської діяльності в цілому, яка істотною мірою відрізнялася від такої у значних землеволодіннях та при відповідному фінансовому забезпеченні.

У результатів аналізу всієї суми відомостей Євген Чикаленко прийшов до розуміння того, що потрібно ґрунтовно та доступно мовою викласти усю суму знань, відомостей і досвіду, здобутого й осмисленого особисто, але викласти у вигляді невеликих брошур чи книжечок, дешевих і загальнодоступних для придбання і розуміння написаного. Так з'явився цикл п'яти тоненьких книжок, об'єднаних не тільки задумом і змістом, але й назвою «Розмови про сільське хазяйство» [2, 3, 4, 5, 6].

Існуюче середовище та множина наявних оцінок щодо виходу «Розмов про сільське хазяйство» досить різне, найбільш наближеною до означеної нам теми вбачається позиція та думка письменника та краєзнавця О. Горобця: «Нині можна сказати, що Євген Харламович по тій порі створив справжню енциклопедію хазяювання на землі. І видав її півмільйонним накладом! Фактично роздав її кожному господарнику. Що вельми важливо – видана вона була, хоч і з неймовірними потугами, але саме українською мовою»⁸ [7].

Аналізуючи ситуацію на російському та західноєвропейських аграрних ринках, передчуваючи у зв'язку з цим неминучість подальшого технічного прогресу та необхідність українського сільськогосподарського простору адекватно відповідати на його запити, агроном-практик Євген Чикаленко не тільки сам досконало вивчав пропозиції західноєвропейських виробників машин і сільгоспремнаненту, не тільки сам використовував їх у власній землеробській практиці, він вирішив допомогти міцному сільському хазяїнові «стати на ноги», рекомендуючи йому необхідні машини і механізми через склади повітових і губернських земств, насіння зернових високоврожайних сортів, високопродуктивну велику рогату худобу молочного та м'ясного напрямів, волів, різні за господарським використанням породи коней. Окремі рекомендації стосувалися ведення рентабельного садівництва та виноградарства.

Переходячи до аналізу кожної з п'яти книжок цілісних рекомендацій, які певною мірою наближаються до енциклопедичних за окремими галузями знання, найперше слід відзначити їх внутрішній взаємозв'язок, який обумовлює необхідність кожного наступного видання та веде читача. Водночас, його гіпотетичним співрозмовником є міцний господар. Імена цих людей вказано у згаданій вище монографії І. Старовойтенко.

Розпочала серію книжка «Про засуху (чорний пар та плодозмін)», яка сприйнята результатом первинного аграрного досвіду молодого

⁸ Перше видання (1897 р.) було схвалено Вченим комітетом Міністерства землеробства та державного майна та допущено Міністерством народної освіти в бібліотеки учительських семінарій, в учительські бібліотеки початкових училищ і в безкоштовні народні читальні та бібліотеки.

дідича [2]. Детальне знайомство з біографією Є.Х. Чикаленка дозволило наголосити, що підняття рентабельності землеволодіння розпочав саме зі своєчасного підняття зябу, відразу після жнив, також прирюючи пожнивні рештки. Пояснив, що саме раннім підняттям зябу руйнуються капіляри ґрунту, чим запобігається випаровування запасів вологи з нього. Окрім того, впровадження сівозміни («плодозмін» за Чикаленком, авт.), на думку автора книжок, дозволяло мати «відпочинок» ґрунту та регулювати внесення органічних і мінеральних, останніх за наявності фінансів.

Зміст книжки «Худоба: коні, скотина, свині та вівці» вибудовано у формі діалогу, котрий ведуть автор і його співбесідник, щодня відвідуючи один з павільйонів тваринницької виставки, котру влаштували у Києві Товариства сільського господарства з українських губерній та частини російських [3]. На виставці було представлено в основному зарубіжні породи коней, великої рогатої худоби, свиней і овець. На нинішній день ситуацію із домінування зарубіжних порід можна пояснити досконало вираженою конкуренцією в умовах капіталістичного ведення господарства, постійною селекційною роботою та пристосуванням до умов сільського господарства країни їх походження. Представлено було породи з Великої Британії, Німеччини, Франції, Швейцарії, Італії. Важливо також підкреслити, що автор-екскурсовод наводив фінансово-економічні викладки вартості придбання, здатність до виконання різних робіт в умовах сільського господарства на українських землях, особливості використання тягової сили коней і волів, придатність до роботи помісєй (гібридів між зарубіжними і місцевими породами, особливо стосовно великої рогатої худоби). Породи коней ним розподілені за практикою практичного використання: Є.Х. Чикаленко вказав коней верхових (арапська, англійська), возових (бельгійська, першеронська, суфолкська та клайдесдальська), господарських (арденська, шведська, датська та битюзька), каретних або шорних (угорська), рисистих (орловська), монгольських (киргизка, башкирська, калмицька). Як резюме і послання в майбутнє «Од породи, од крові багато залежить, а ще більше залежить від виховання, від харчів» [3, с. 15]. Тим самим вкотре аграрій практик підтвердив думку про єдність живої природи та яскраво виражену в ній внутрішньої синергетичної цілісності генотипного та фенотипного компонентів.

Екскурсія на наступний день була цільовою, відвідали павільйон великої рогатої худоби, скотини. Розмовляючи з Іваном Карповичем, звернув його увага на породи молочні, м'ясні та робочі. Найбільш характерні серед молочних порід – голандська, ангельнська, дзержейська й альгаутська. Паруванням голандських бугаїв з місцевими коровами в Архангельській губернії вивели холмогорську породу. Оскільки на виставці відсутні альгаутська та дзержейська породи, то обидва відвідувачі зосередили увагу на коровах і биках ангельнської породи. Вона

за своїм екстер'єром схожа з так званою німецькою породою, яку німці-колоністи розводять на Херсонщині та Катеринославщині. На думку автора книжки, шортгорнська порода є найкращою породою з'яєних, виведена у Великій Британії. Бугаї у дворічному віці за доброї годівлі важать по 40 пудів, це в межах 640 кг. Норманська м'ясна порода за своїми ваговими кондиціями та екстер'єром схожа на шортгорнську, однак, звернув увагу співрозмовника на те, що схрещування з місцевими в обох випадках безперспективне, позаяк помісі не успадковують батьківських ознак. Сіра українська, яка також була представлена на виставці, вже втратила якості та немає усіх ознак статі, властивих часам чумакування. Утім, добрий завод цієї породи можна побачити на Дібрівському заводі (нині Миргородський р-н Полтавської обл. – авт.) та кількох інших. Воли сірої української породи терплячі, легкі на ходу та не ліниві.

Далі розмова зайшла про потребу вивести найкращу українську, тому автор розповіді зауважив, щоб вивести «... кращу породу, треба багато часу, багато праці, треба, щоб не одне покоління добиралось на завод» [3, с. 29]. На виставці було оглянуто швіцьку (швейцарську) та симентальську (бернську) породи. Вони дають до 200 відер молока та достатньо м'яса (у майбутньому сформується молочно-м'ясний напрям розведення). Уже ввечері тривали довгі розмови про особливості утримання телят, корми, випоювання телят молоком, хвороби ВРХ.

Породи овець переважно місцеві: шпанка (Таврія, Катеринославщина, Херсонщина), волоська (Поділля та Херсонщина), цигайська та чушка (Бессарабія), решетилівська (Полтавщина) роздивлялися та обговорювали наступного дня. На виставці були представлені вівці романівської породи (Ярославщина) та каракульські (Туркестанський край). У розмові автор і його співрозмовник обговорили особливості вовни, смушків, вигодовування та утримання ягнят різних порід, що дає підстави для припущення, що в господарстві Є.Х. Чикаленка розводили та вирощували різні породи овець. Автор підкреслив, що вирощування каракульської та романівської порід овець відрізняється, оскільки з ягнят першої одержують смушки, а з шкурок шестимісячних ягнят другої шиють найтепліші кожухи. Як мудрий господар, радив тримати овець у господарстві, слід підкреслити, що економічний ефект від вирощування цих тварин у хазяйстві для більшої переконливості та як знавець українського народного побуту, Є.Х. Чикаленко зосередив у приказці: «З вівці кожух і свита ще й губа сита» [3, с. 44].

Досвід ведення значного за розмірами господарства, спілкування з жителями Перишор, потім Кононівки дозволили Є.Х. Чикаленку, оглядаючи виставку свиней різних порід, познайомити співбесідника з річним циклом життя свиней. Відштовхуючись від власного досвіду, втаємничено повідомити, що найкращі поросята народжуються ранньою весною та у Спасівку. Велике значення для отримання якісного приплоду

мало врахування віку статевої зрілості свиноматки. Показав йоркширську породу (білої масті, з Великої Британії), яка при якісному догляді та годівлі вагою досягає 20 пудів, не боїться холодів, але боїться спеки. Беркширська порода чорної масті, менша, не вередлива до корму, не боїться холоду та спеки. Як добрий знавець тварин, Є.Х. Чикаленко вважав, що беркширська порода свиней краще підходить для дрібних селянських хазяйств. Такими ж якостями та витривалістю відзначається тамворська порода (також В. Британія).

У другій книжці, на думку автора, Є.Х. Чикаленко порушив важливе соціальне питання – добробут селянської родини й указав шляхи, котрими можна досягнути родинних статків і мати прибутки. Цього досягнув, розповідаючи про ведення різних напрямів у тваринництві, формував економічне мислення хазяїна, вчив «мужицькій арифметиці» на простих прикладах, але через працю; нарешті, відкривав, через працю та прибутки від неї, прагматичні можливості для розвитку селянської родини.

Загальний зміст третьої книжки при детальному знайомстві переконує, що саме рослинництво забезпечує належну кормову базу для успішного вирощування сільськогосподарських тварин. Тому вона й присвячена питанням найперше вирощування кормів для тварин. Починається вона з передмови, в якій автор повідомив читача, що вважає за необхідне розповісти про власний досвід вирощування сіна з сіяних трав, кукурудзи та буряків, ґрунтовно вмотивувавши причини такого підходу.

Досягнувши глибоких знань і переконливих результатів у тваринництві, Є.Х. Чикаленко добре розумів, що саме рослинництво забезпечує кормову базу для успішного вирощування сільськогосподарських тварин. Тому третя книжка й присвячена питанням найперше вирощування кормів для тварин. Починається вона з того, що автор у передмові повідомив, що вважає за необхідне розповісти про власний досвід вирощування сіна з сіяних трав, кукурудзи та буряків, вмотивувавши причини такого підходу.

Перше. Автор підкреслив, що рослини, які будуть коситися на сіно для годівлі тварин, він, на наш погляд умовно, поділив на злакові та бобові сіяні трави за споживчими ознаками. Серед злакових: овес, могар, перій, костир, тимофіївка, райграс. Віднесені до бобових: віка, віка волохата, люцерна, еспарцет, клевер червоний, к. білий і к. шведський. Всі вони йдуть на корми.

Друге. Як кормова культура, кукурудза на території Херсонщини та Бессарабії сіється практично постійно, навіть найбідніші сіють десятину-другу, великі землеволодіння – навіть 200 десятин, виходячи з того, що її зерно корисніше за жито, ячмінь або овес, водночас, вона не боїться посухи. Використання цієї культури різноманітне – кукурудзу вирощують на зерно, з якого потім роблять дерть, на зелений корм та силосують.

Приводить цифри, що восени пуд кукурудзи в качаних коштує 25 коп., а весною пуд обмолоченої – 50 коп. Цим автор підкреслив економічну доцільність посівів кукурудзи на зерно, оскільки й стебло також використовується на корм, а відходи на паливо; тому наголосив – в цілому виходить, що десятина кукурудзи може дати прибутку до 100 руб. З погляду агротехніки вона добре очищає поле від бур'янів. Виходячи з власного досвіду, описав технологію використовуваного ним посіву кукурудзи, яка сприйнята близькою до технологій посіву 60-х років ХХ ст., а за густотою посіву в рядках – до сучасних.

Третє. Буряки: цукрові та кормові. Значення мають велике: харчується населення, виробляється цукор і використовується на корм тваринам, птиці. Окрім того, один з кращих попередників для зернових (агрокультура автора!). Стосовно вирощування кормових буряків наводить прикметні та значимі деталі: оранка під їхній посів лише осіння, ґрунти вибираються кращі, вносять добрива, ґрунт має вигрітися, використовують насіння сортів обендорфський або екендорфський (Німеччина), сіють краще рядковою сівалкою. Після сходів роблять два прополювання, друге, для формування густоти рослин в рядку. Збирають якомога пізніше, але до осінніх дощів або морозів. Годівля домашніх тварин кормовими буряками дає істотний приріст ваги та надоїв молока. Ці характеристики роблять кормові буряки незамінним продуктом годівлі сільськогосподарських тварин. У підсумку: «... сіяні трави, кукурудза та буряки... вони корисні в господарстві не тільки тим, що дають багато хорошої паші, а ще й тим, що під ними земля відпочиває, набирається сили і після їх дуже добре родить всякий хліб. Під злаковими травами поле відновлюється так само, як під сінокосами, бобові трави своїм довгим коренем збагачують, удобрюють верхній шар землі, а кукурудза та буряки виправляють поле та очищають його від бур'янів» [3, с. 39-40].

Четверта книжка Э.Х. Чикаленка, порівняно невелика за обсягом, стосується культури винограду в умовах Півдня України, також дотримує подання відомостей у форму діалогів. Спочатку це розмова-діалог із селянином з-під Тирасполя, який перед Пречистою привіз продати або обміняти на зерно вирощений виноград. Розмова виявилася ніби прелюдією, внаслідок неї Э.Х. Чикаленко сформував особисте переконання щодо необхідності введення культури винограду.

Реальну допомогу надала повітова управа земства, – вона мала спеціаліста-агронома. Розмова-діалог з агрономом відбулася у практичному руслі, стосувалася підготовки ґрунту восени та поради щодо копання канав під посадку. Агроном також повідомив, що для посадки управа виписувала якісні французькі сорти, тож він рекомендував їх придбати. Повернувшись до садиби, Э.Х. Чикаленко особисто розбив виноградник, підрахував, вийшло, що потрібно посадити 539 кущів. До Покрови ділянка було готова...

Весною наступного року земський агроном привіз лози для висаджування: сорти Шасла, червоний, білий і мускатний. Червоний і мускатний – винні, а білий – столовий. Агроном керував посадкою. В подальшому щовесни приїздив і керував обрізуванням лози другого, третього, четвертого та п'ятого років посадки, звернув вагу на необхідність підрізування ранньою весною, інакше виноград «плакатиме»... Далі автор повідомляв, що на першій врожайі запрошував людей з села коштувати виноград і заохочував їх садити, надавав посадковий матеріал. Наприкінці дав економічні розрахунки від продажу винограду, чим підкреслив вигоду від заняття виноградарством.

Для людини, яка народилася та змужніла в умовах південного степу з його постійним браком води закладання та вирощування саду, догляд за ним, відтак, ведення садівництва в умовах Лівобережного Придніпров'я з його помірним кліматом для Є.Х. Чикаленка мало особливе значення. Остання, п'ята книжка написана за результатами догляду за старим садом попередніх власників Кононівки – Лукашевичів – і посадкою нового. Кононівський сад, за спогадами доньки Є.Чикаленка – Ганни, батько насадив найпершим у новопридбаному помісті. Далі вона вказала: «Результати своїх садівничих занять і спостережень він виклав у п'ятій «Розмові про сільське хазяйство», яка й мала назву «Сад» і виходила у С.-Петербурзі в 1903,1905, та 1908 рр., протягом тривалого часу вона була вельми популярною серед садівників» [8, с. 37]. За своєю внутрішньою композицією, напрямом призначення вона близька до четвертої книжки, оскільки, поряд з практичними рекомендаціями з висаджування дерев і догляду за старими і пізніше посадженими деревами, виявилася переповненою бажанням показати користь і економічну доцільність вирощувати продукцію виноградарства та садівництва, популяризувати в народі культуру рослинництва та показувати йому дорогу до кращого життя.

Джерела та література

1. Старовойтенко І. Євген Чикаленко: людина на тлі епохи: Монографія. Київ: Темпора, 2009. 544 с.
2. Чикаленко Є. Про засуху (чорний пар та плодозмін). Кн. 1. 5-те вид, виправл. і доп., з 6 мал. Санкт-Петербург: Ел. тип. Н. Я. Стойковой, 1910. 50 с.
3. Чикаленко Є. Худоба: коні, скотина, свині та вівці. Кн. 2. 4-те вид., доп., з 20 мал. Санкт-Петербург : Ел. тип. Н. Я. Стойковой, 1910. 51 с.
4. Чикаленко Є. Сіяні трави, кукуруза та буряки. Кн. 3. 2-ге вид., доп., з мал. Санкт-Петербург : Ел. тип. Н. Я. Стойковой, 1902. 40 с.
5. Чикаленко Є. Виноград. Кн. 4., з мал. Санкт-Петербург: Ел. тип. Н. Я. Стойковой, 1901. 40 с.
6. Чикаленко Є. Сад. Кн. 5., 36 мал. Санкт-Петербург : Ел. Тип. Н. Я. Стойковой, 1912. 78 с.
7. Олександр Горобець. Кумир українців дід Чикаленко. URL : <http://blog.liga.net/user/ogorobets/article/27642.aspx> (19. 12. 2017).

8. Чикаленко Є. – будитель української нації (До 150-річчя від дня народження) / упор. Н. І. Миронець, В. М. Піскун, І. М. Старовойтенко. Київ, 2014. 400 с., іл.

Рогожа Михаил Николаевич

Национальная научная сельскохозяйственная библиотека
Национальной академии аграрных наук Украины
ул. Героев Обороны, д. 10, г. Киев, Украина, 03127

Вклад Е.Х. Чикаленко в развитие сельского хозяйства Украины

Анотация. Массив существующего интеллектуального наследия выдающегося сына украинского народа Е.Х. Чикаленко (1861-1927) содержит, как оказалось, уникальный за содержанием и оригинальностью за изложением пласт знаний сельскохозяйственной направленности. Автор назвал его оригинально «Разговоры о Сельском хозяйстве», издав его в пяти книжках. Впервые они вышли из печати на украинском языке (Одесса, 1897), позже транслитерированы и переизданы на русском (Санкт-Петербург, 1910), потом неоднократно переиздавались. Суммарный тираж составил более полумиллиона экземпляров. Содержание пяти изданных книжек касалось системы обработки почвы, ведения четырехпольной системы выращивания сельскохозяйственных культур, которые наиболее широко используются для кормления и выращивания животных. Ведение животноводства автором рассмотрено в сравнительно-историческом плане, сделан основательный анализ пород европейского и отечественного происхождения, продутивные и рабочие качества коней, крупного рогатого скота, овец и свиней. Кроме того, автор в каждой книжке приводил экономические расчеты, тем самым делал излагаемый материал более убедительным. В целом «Разговоры о сельском хозяйстве» существенно повлияли на повышение культуры сельскохозяйственного производства Украины в начале XX века и оставили заметный след в истории отечественной аграрной мысли.

Ключевые слова: Е.Х. Чикаленко; книги «Разговоры о сельском хозяйстве»; содержание; значение; след в аграрной науке

Rogozha Mykhailo

National Scientific Agricultural Library
of the National Academy of Agricultural Sciences of Ukraine
10, Geroiv Oborony St., Kyiv, Ukraine, 03127

Contribution of Ye.H. Chykalenko of the development rural farms of Ukraine

Abstract. The intellectual heritage of the outstanding public figure, philanthropist and publicist Yevhen Harlampijevich Chykalenko (1861-1929) made it possible to conduct a context analysis of the original content and form of material disclosure. He was into the publication of the «Conversation about agricultural household» (1897, Odessa, reprinting in 1910-1912, St. Petersburg) in five books, which were prepared on the basis of their own experience of management in the form of dialogue with the interlocutor. The books were collected together, in the range of a consistent change in related areas of the agricultural sector. The first book examines the meaning of black steam, tools for its care through the system of crop rotation. In the second - the question of animal husbandry: breeds of horses, cattle, pigs, sheep, mainly of European origin. The third concerns natural hayfields as the first sown herbs (alfalfa, esperant, clover), corn and beet (fodder), technology of sowing, care and harvesting. Fourth book is about grape cultivars, peculiarities of cultivation, various varieties, their importance for nutrition and wine production. The fifth one deals with the issues of foundation and growing the garden,

caring about it; berries, grafting trees, varieties for drying and fresh consumption. Of course, "Conversations ..." in their significance increased beyond the agrarian sector, they acquired a general historical significance. This book showed the popularization and educational dominants of the internal nature of Ye. Chykalenko; his desire to help his people not only materially, but also with thought, advice and action. At the same time, they are perceived as a constructive and productive source in the history of Ukraine, which is able to provide information on the development of the economy, the ways of connecting, in particular, the railways, which were exporting grain to Odessa and other agricultural products for export. In the same time, were imported highly productive breeds of horses, cattle, sheep and pigs, as well as highly productive varieties of plants. As a result the publication of five books "Conversations ..." is perceived as a source of important information about the "Material canvas of our history."

Keywords: *Ye.H. Chykalenko; scientific-popularization books; advices and recommendations; plant growing; animal husbandry; source*

References

1. Starovoitenko, I. (2009). *Yevgen Chy'kalenko: lyudy'na na tli epoxy': monografiya [Yevgen Chykalenko: Man in the background of the era: a monography]*. Ky'yiv: Tempora [in Ukrainian].
2. Chy'kalenko, Ye. (1910). *Pro zasuxu (chorny'j par ta plodozmin) [About drought (black fallow and fruit change)]*. Kn. 1. 5-te vy'd. Sankt-Peterburg: El. ty'p. N. Ya. Stojkovej [in Ukrainian].
3. Chy'kalenko, Ye. (1910). *Xudoba: koni, skoty'na, svy'ni ta vivci [Cattle: horses, cattle, pigs and sheep]*. Kn. 2. 4-te vy'd., dop., z 20 mal. Sankt-Peterburg : El. ty'p. N. Ya. Stojkovej [in Ukrainian].
4. Chy'kalenko, Ye. (1902). *Siyani travy', kukuruza ta buryaky' [Seeds of grass, corn and beets]*. Kn. 3. 2-ge vy'd. Sankt-Peterburg : El. ty'p. N. Ya. Stojkovej [in Ukrainian].
5. Chikalenko, E. *Vinograd [Grapes]*. Kn. 4. Sankt-Peterburg: El. tip. N. Ya. Stoykovoy, 1901. 40 s.
6. Chikalenko, E. (1912). *Sad [Garden]*. Kn. 5. Sankt-Peterburg : El. Tip. N. Ya. Stoykovoy [in Russian].
7. Oleksandr Gorobecz'. *Kumy'r ukrayinciv did Chy'kalenko [The idol of Ukrainians grandfather Chikalenko]*. Retrieved from <http://blog.liga.net/user/ogorobets/article/27642.aspx> (Data zvernennya: 19. 12. 2017) [in Ukrainian].
8. My'ronecz', N.I., Piskun, V.M., Starovoitenko, I.M. (2014). *Chy'kalenko Ye. – budy'tel' ukrayins'koyi nacyi (Do 150-richchya vid dnya narodzhennya) [Chykalenko Ye. - the leader of the Ukrainian nation (To 150 anniversary of birth)]*. Ky'yiv [in Ukrainian].

Received 07.05.2018

Received in revised form 25.05.2018

Accepted 06.06.2018